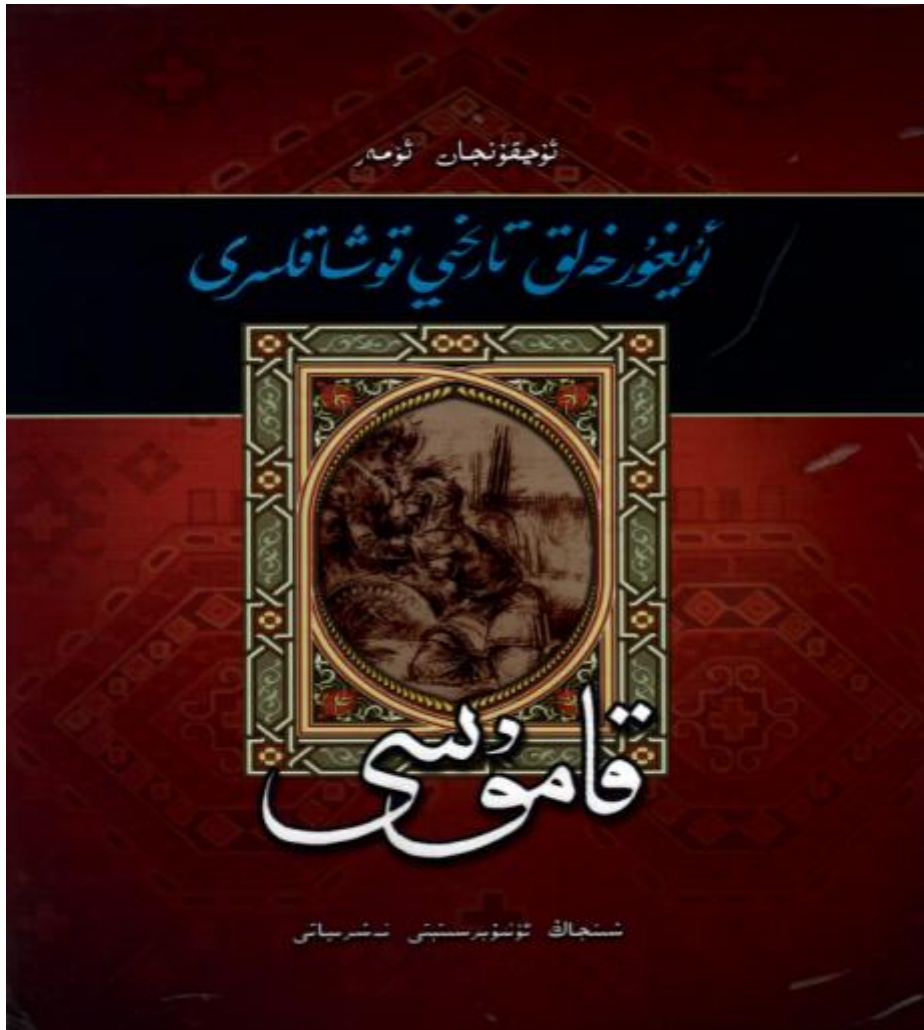

Uluslararası Uyghur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1/1 2013, Sayfa: 155-157.
Xelqara Uyghur Tetqiqati Jurnali, San: 1/1 2013, Sehiye: 155-157.
International Journal of Uyghur Studies, Volume: 1/1 2013, Page: 155-157.

Uçkuncan Ömer, Uyghur Xelq Tarixiy Qoşuqları Qamusi
(Uyghur Halk Tarihi Köşüqları Kamusu),
İnceağ Üniversitesi Neşriyatı, Ürümçi, 2009, 940 s.

*Alimcan NAYET**

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir – TÜRK YE, E-posta: alim1962@hotmail.com

Uygur halk iiri içinde tarihi ko aklar çok önemli bir yer tutmaktadır. Uygur sözlü tarihçilik gelene inin bir ürünü olan bu ko aklar geçmi in izlerini günümüze ta ır. Resmi tarihte kaydedilmemi önemli ayrıntılar bu ko aklarda saklıdır. Dolayısıyla Uygur siyasi ve kültür tarihine ayna ve ı ık tutan bu ürünler sözlü tarih belgesi olarak tarih ara tirmalarında kaynak niteli i ta ımaktadır. Uygur halk edebiyatçısı Uçkuncan Ömer'in "Uy ur Xelq Tarixiy Qo aqliri Qamusi" (Uygur Halk Tarihi Ko akları Kamusu) adlı kitabı, bu ba lamda, büyük önem arz eder.

air, gazeteci, folklor ara tirmacısı, edebi çevirmen gibi çok yönlü ki ili e sahip Uçkuncan Ömer 1950'lı yıllardan itibaren Uygur halk edebiyatı ürünlerini toplama, tanıtma ve yayımlama faaliyetine ba lamı , bu süreçte toplamı oldu u ürünleri 1980'lı yıllarda "Uy ur Xelq Tarixiy Qo aqliri" (Uygur Halk Ko akları), "Seley Çaqan Letipiliri" (Seley Çakan Latifeleri), Uy ur Xelq Qo aqçiliri" (Uygur Halk Ko akçıları), "Yumurlar", "Uy ur Xelq Qo aqliri" (Uygur Halk Ko akları), "Uy ur Xelq Tarixiy Qo aqliri" (Uygur Halk Tarihi Ko akları), "Uy ur Xelq Toy Qo aqliri" (Uygur Halk Dü ün Ko akları) adlı kitapları yayımlamı tır. "Uygur Halk Tarihi Ko akları Kamusu" Uçkuncan Ömer'in Uygur halk iirleriyle ilgili bir ömür sarf etti i eme in, çabanın son meyvesi sayılır. Oldukça hacimli ve kapsamlı olan bu eser Uygur halk iirinin bir türü olan tarihi ko akların hemen hemen bütün metinlerini içermektedir. Kitapta bir araya getirilen ko aklar "Qedimki Devrlerdiki Qo aqlar" (Eski Dönemlere Ait Ko aklar), "Yeşinçi Zamandiki Tarixiy Qo aqlar" (Yakın Döneme Ait Tarihi Ko aklar), "Yeşinçi Zamandiki Dañliq Tarixiy exsler To risidiki Qo aqlar" (Yakın Döneme Ait Ünlü Tarihi ahıslar hakkındaki Ko aklar), "Xas Qo aqlar" (Özel Ko aklar) diye 4 bölüme ayrılmı tır.

"Qedimki Devrlerdiki Qo aqlar" (Eski Dönemlere Ait Ko aklar) ba lı ını ta ıyan 1. Bölüm kendi içinde yine "Qedimki Tarixiy exsler Heqqidiki Qo aqlar" (Eski Tarihi ahıslar Hakkındaki Ko aklar), "Qedimki Qovm ve Veqeler Heqqidiki Qo aqlar" (Eski Kavm ve Olaylar Hakkındaki Ko aklar), "Qoçu Uy ur Xanliqi Devridiki Qo aqlar" (Koçu Uygur Hanlı ı Dönemine Ait Ko aklar), "Qaraxaniylar Xanliqi Devridiki Qo aqlar" (Karanlılar Dönemine Ait Ko aklar", "Yarkend Xanliqi Devridiki Qo aqlar" (Yarkend Hanlı ı Dönemine Ait Ko aklar) olmak üzere 5 kısma ayrılmı tır. Bu bölümde yazar Çin tarih kayıtlarına geçen eski Hun ve Türk iirlerini, Umay, Afrasyab, Begkuli (Bey Kulu), O uz Han, Sultan Satuk Bu rahan, Farabi, Ka garlı Mahmud, Yüsüp Has Hacib, Ali ir Nevai, Seid Han, Abdure it Han, Amannisa Hanım gibi efsanevi ve tarihi ahıslarla ilgili ko ak ve iirleri bir araya getirmi tır. Bu ko akların bazıları yazılı kaynaklardan, bazıları sözlü kaynaklardan toplanmı tır. dikut Uygur Hanlı ı dönemine ait edebi eserler, O uz Ka an Destanı, Ka garlı Mahmud'un Divanı Lugatı't-Türk adlı eseri yazarın yararlandı ı önemli kaynaklar arasındadır. Bazı iirler tarihi ahısların bizzat kendilerine aittir. Mesela Aprinçur Tegin, Farabi, Yusuf Has Hacib, Ali ir Nevai, Said Han, Abdure it Han, Amannisahan, Ayazbeg Ku çi hakkındaki iirler söz konusu ahısların kendi iirleridir.

2. Bölüm "Yeşinçi Zamandiki Tarixiy Qo aqlar" (Yakın Döneme Ait Tarihi Ko aklar) ba lı ını ta ımaktadır. Bu bölüm de kendi içerisinde "Yeşinçi Zamandiki Tarixiy Veqeler, Tarixiy Hadisiler To risidiki Qo aqlar" (Yakın Döneme Ait Tarihi Olaylar, Tarihi Hadiseler Hakkındaki Ko aklar), "ctimai Turmu qa Dair Qo aqlar" (Sosyal Ya ama dair Ko aklar), "Üç Vilayet nçilabi Mezgilidiki Qo aqlar" (Üç Vilayet htilali Dönemine Ait Ko aklar), "Örp-Adet Qo aqliri" (Örf Adet le ilgili Ko aklar), "A iq-Me uqlar Heqqidiki Qo aqlar" (Sevgililer Hakkındaki Ko aklar) olmak üzere 5 kısma ayrılmı tır. Bu bölümde yazar "Bayanday Uru i Heqqide Qo aklar (Bayanday Sava ı Hakkında Ko aklar), "Köç-köç Qo aqliri" (Göç Ko akları), "Vañ Xolu Qo aqliri" (Van Holu Ko akları), "Torpaq Ye ili i Heqqide Qo aqlar" (Torpak syanı Hakkında Ko aklar) gibi 19. yüzyılda cereyan eden olaylarla ilgili ko akları, 20. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen Üç Vilayet htilali ile ilgili ko akları bir araya getirmi tır. Ayrıca, bazı sosyal

olaylar, örf adetler ve sevgililerle ilgili ko aklar da bu bölümde verilmiştir. “Seper Qo aqliri” (Yolculukla İlgili Ko aklar), “Qiz Köçürü Qo iqi” (Kız Göçürme Ko a 1), “Elley Qo aqliri” (Ninniler), “Ügey Anılarnıñ Zulmi Heqqide Qo aqlar” (Üvey Annelerin Zulmü Hakkında Ko aklar), “Ramazan Qo aqliri” (Ramazan Ko akları), “Haza Qoa aqliri” (A ıtlar), “Pére Qo aqliri” (aman Ko akları), “Nevruz Qo aqliri” (Nevruz Ko akları) ba lıklarını ta ıyan ko aklar bunların bazılarıdır.

“Yeşinçi Zamandiki Dañlıq Tarixiy exsler To risidiki Qo aqlar” (Yakın Döneme Ait Ünlü Tarihi ahıslar hakkındaki Ko aklar) ba lı mı ta ıyan 3. bölüm de “Ataqlıq exslerge Ait Qo aqlar” (Me hur ahıslara Ait Ko aklar), “Xelq Qo açiliri, Xelq Sen’etkarlırınıñ Qo aliri” (Halk Ko akçıları, Halk Sanatçılarının Ko akları) olmak üzere 2 kısma ayrılmıştır.

Bu bölümde Uygur siyasi ve kültür tarihinde ün yapmış 55 ahısla ilgili ko aklar, Nozugum, Seyit Noçı ve Sadır Palvan gibi ünlü halk airlerinin söyledi i ko aklar yer almaktadır. Abdurahman Han Hoca, Tömür Helpe, Hoca Niyaz Hacı, Abdukadir Damollam, Yakup Beg gibi Uygur kökenli me hur tarihi ahıslarla birlikte Uygur siyasi tarihinde yapmış oldukları zulüm, katliam ve soy kırımlarıyla anılan Yang Zeng in, Cin üren, eng isey, Ma Cungying, Ma Titey gibi Çinlilerle ilgili ko aklar bu bölümün içeri ini oluşturmaktadır.

“Halk Ko akçıları, Halk Sanatçılarının Ko akları” ba lı mı ta ıyan kısımda ise Uygur Türkleri arasında “ko akçı”, “halk airi”, “sazende”, “el na meci” (el ne miçi) adlarıyla tanınmış 55 halk airi ve halk sanatçısının ko akları bir araya getirilmiştir. Seley Çakan, Molla Zeydin, Ta vay, Ayup Samsak bu listede dikkatçi çeken isimlerdir. Bunlardan Seley Çakan, Molla Zeydin aslında Uygur Türkleri arasında fıkralarıyla bilinene ünlü fıkra tipleridir.

Kitabın 4. bölümü “Xas Qo aqlar” (Özel Ko aklar) ba lı mı ta ımaktadır. “Xasliqqa ge Yerlik Qo aqlar” (Özelli i Olan Yerel Ko aklar) ve “Hecvi Qo aqlar” (Hiciv Ko akları) diye 2 kısma ayrılan bu bölümde Uygur on iki makamı ile ilgili ko aklar, halk me rep ko akları, Ürümçi, Lopnor, Hoten, Kuça, Keriye, Cas ıstay gibi çe itli bölge ve yerlere has ko aklar ile sosyal ya amin de i ik alanlarıyla ilgili düzenlenmiş hiciv nitelikli ko aklar bir araya getirilmiştir.

Sonuç olarak, Uçkuncan Ömer’in bu son çalışması halk edebiyatı çalışmaları için önemli bir kaynak olma niteli i ta ımaktadır.